

Éltető anyanyelvünk

Mai nyelvművelésünk elmélete és gyakorlata. Írások Grétsy László 70. születésnapjára.
Szerkesztette BALÁZS GÉZA, A. JÁSZÓ ANNA, KOLTÓI ÁDÁM.
Tinta Könyvkiadó, Budapest, [2002]. 520 lap

A könyvet kézbe véve rögtön ismerős kép jelenik meg előttünk: az „Álljunk meg egy szó-ra!”, a „Szószóló” és más nyelvművelő műsorok állandó szereplője-műsorvezetője — a fotón megörökített és megszokott gesztusából ítélve valószínűleg — éppen magyarul. A gratulálók majd kétszáz nevet felsorakoztató listája és a könyvben publikáló több mint száz név is jelzi, hogy minő megbecsüléssel övezve teszi ezt.

A Tabula gratulatoriát a köszöntők követik. Nyelvész tudós tiszteletére készült emlékkönyvben talán rendhagyó módon egy miniszter, DÁVID IBOLYA nyitja a sort. Nem akármilyen bizonyítéka ez a társadalmi elismerésnek, a köztisztelőben-állóságnak. KOLTÓI ÁDÁM írásának választott címéhez híven (A stílus maga a Grétsy) a jubiláns saját szavain, nyelvművelő írásaiból idézett sorain keresztül mutatja be „a” Grétsyt, az embert. A diák szemével láthatjuk a magával ragadóan előadó tanárt, az odafigyelő, biztató mentort ENDRÓDY ORSOLYA felidézett emlékeiben. HOLCZER JÓZSEF verse után LÁNG MIKLÓS és GRÉTSY ZSOMBOR meleg hangú méltatása zárja a köszöntések sorát.

A kötet legnagyobb részét — természetesen — a kollégák tanulmányai alkotják, amelyek a nyelvvel való foglalatosság igen széles spektrumát ölelik fel. Bár bizonyos témák markánsan kirajzolódnak, nehéz volna egységes szempontrendszert találni a csoportosításhoz, részben azért, mert egy-egy tanulmány több nyelvészeti diszciplínával is érintkezik. Mégis megpróbáljuk röviden a főbb témakörök mentén bemutatni az egyes írásokat — kezdve az *á l t a l á n o s a b b* érvényű, részben a nyelven-nyelvhasználaton túl mutatókkal.

A tanulmányok hosszára nyúlt sorában elsőként GLATZ FERENC „Anyanyelv a változó világban” című, a „Mit tehetünk a magyar nyelv korszerűsítéséért?” (2000.) konferencián elhangzott előadását olvashatjuk, amelyben az MTA elnöke átfogó cselekvési program kialakítását sürgeti az anyanyelv korszerűsítése érdekében. A tudományos igazság és a társadalmi tudat viszonyáról juthatunk tanulságos és megfontolandó következtetésekre BENKŐ LORÁNDnak az Anonymus-kutatásai kapcsán megfogalmazott gondolatai révén. Ugyancsak általánosabb érvényűnek tarthatjuk KOVÁTS DÁNIEL összeállítását, aki a Grétsy László szerkesztette „A mi nyelvünk” című kötetből szemelgett az „anyanyelvi kultúránk és belső erkölcsi tartásunk” (301) — nyelv és jellem — viszonyának témakörében. SEREGY LAJOS egy régen megválaszolatlan kérdést tesz fel és próbál újra, többféle-képpen, több nézőpontból megválaszolni: vajon hány szó van a magyar nyelvben?

Ha a lehető legtágabban értelmezzük a *n y e l v - é s b e s z é d m ű v e l é s* témakörét, a kötet legtöbb tanulmánya ebbe illeszkedik. *Á l t a l á n o s a b b* jellegűek ezen belül a nyelvművelés létjogosultságáról (is) szólók. DEME LÁSZLÓ a nyelvművelés státuszát, feladatait foglalja össze röviden, s rámutat: nem minden „lerágott csontnak” tartott nyelvhelyességi kérdés bizonyul valóban annak. GALLASY MAGDOLNA egy — elsőéves magyar szakos hallgatók nyelvészeti tájékozottságát vizsgáló — felmérés tanulságai alapján ad pozitív választ arra a kérdésre, hogy „megy-e, ment-e a nyelvművelés által nyelvhasználatunk elébb” (182); míg HELTAINÉ NAGY ERZSÉBET megjegyzéseivel a nyelvművelés és a nyelvi norma értelmezéséhez járul hozzá. BÉKÉSI IMRE a nyelvművelő felelősségét járja körül egy interjúra adott reflexió keretein belül, s ehhez a gondolatkörhöz kapcsolódik BENCÉDY JÓZSEF polemizáló írása is. „Van-e modern nyelvművelés?” — teszi fel a kérdést DEL MEDICO IMRE. PÉNTEK JÁNOS az ünnepelt által 1992-ben meghirdetett nemzetközönpontú nyelvművelés eszméje mellett érvel, s ennek jegyében „a változatosabb közös nyelvhasználat elfogadására és elfogadtatására” kíván ösztönözni. SEBESTYÉN ÁRPÁD egy konkrét (vita)téma, a *természetesen, hogy* szerkezet megítélése kapcsán valójában a nyelvművelés létjogosultságáról fejt ki nézeteit. SZÉPE GYÖRGY és SZÜCS TIBOR átfogó tanulmánya a nyelvművelés feladatát törté-

neti szempontból határozza meg. A cikk második (nagyobb) részében a nyelvi ismeretterjesztés iránti igény, az ismeretterjesztés szerepe, terjedelme-tematikája és (dinamikus) jellege kapcsán felmerülő kérdéseket tárgyalnak a szerzők.

E diszciplína történeti vonatkozásai más tanulmányokban is megjelennek. BALÁZS GÉZA a magyar nyelv-művelés eredményeit összegzi; EÖRY VILMA pedig a magyar nyelv-művelés történelmi indoklásáról szól — összevetve a nyelv szerepét a nemzeté válásban Magyarországon és Csehországban. MINYA KÁROLY ugyancsak tudománytörténeti témát választott az Anyanyelvápolók Szövetsége megalakulásának ismertetésével.

S z a k n y e l v m ű v e l é s i (megint csak tág értelemben véve a műszót) kérdéseket érint CSÁSZÁR ÁKOS, aki a matematikai szaknyelv hibáztható alakulataira hívja fel a figyelmet. FÁBIÁN PÁL rádiós sportnyelvünkéről ad pillanatképet az elégedettség hangján. HOLCZER JÓZSEF a *sza-vajárása* nyelvészeti szakszó rangjára emelése mellett érvel; KEMÉNY GÁBOR pedig a *szakszó-kincs*, *szaknyelv* és *tudományos nyelv* terminusok jelentéstartalmának tisztázására vállalkozott. KIS ÁDÁM a magyar számítástechnikai szaknyelv (ki)alakulásának folyamatát mutatja be, utalva a még előttünk álló feladatokra, amelyekből szakkönyvkiadóként maga is tevékeny részt vállal. B. KOVÁCS MÁRIA a nyelvhelyességi elveknek a szaknyelvekre való egyszerű alkalmazása helyett a *szaknyelvhelyesség* terminussal jelölt, árnyaltabb, a szaknyelv megfogalmazási igényeit is figyelembe vevő vizsgálaton alapuló nyelv-művelő diszciplínák létrehozását szorgalmazza; s a jogi nyelvből idézett példákkal illusztrálja javaslatát. MÁRTONFI ATTILA egy újabb keletű kiadványnak, a „Helyesírási diákszótár”-nak (melynek ő maga is szerkesztője) a szaknyelv-művelésben vállalt szerepét, ennek főbb elveit mutatja be gazdag példaanyagon keresztül. PÁPAI GÁBOR az erdőre vonatkozó szókincs, majd az erdészeti szaknyelv történetét, illetve az erdészeknek az anyanyelv érdekében végzett munkálkodását követi nyomon egészen „A mi nyelvünk” gyűjtemény megjelenéséig.

E g y e s n y e l v h e l y e s s é g i - n y e l v m ű v e l é s i k é r d é s e k e l foglalkoznak talán a legtöbben. BACHÁT LÁSZLÓ a névutós formák túlzott előretörése ellen emel szót. BENCSIK VILMOS A betűjejtésről — szélesebb összefüggésben című tanulmánya valóban tág — történeti, illetve idegen nyelveket is befogó — nyelvészeti keretben adott árnyalt képet a címben jelölt nyelvhasználati „problémáról”. Modern kori életünk egyik jelenségkörét tárgyalja BÓDI ZOLTÁN néhány, az internetes nyelvhasználattal összefüggő nyelvpolitikai kérdést járva körül. Az idegen szavak terjedését-elterjedtségét kárhóztatja BUVÁRI MÁRTA kissé indulatos cikkében; BÜKY LÁSZLÓ pedig az *egyértelmű* melléknév divatszóként való túlzott használatától int óva jobb, illetve jó megoldást is ajánlva az egyes esetekre. DOMONKOSI ÁGNES egy a nyelv-művelésben sokszor tárgyalt jelenségkör, a kommunikációs partner megjelölésének funkcióit veszi sorra; míg DÓRA ZOLTÁN a *-ban/-ben* rag sokszor indokolatlan használatára hívja fel a figyelmet, elsősorban a *valamiben gondolkodik* szerkezetben. ERDEI IVÁN a nyelvhasználat egy speciális területének, a szöveges üzenetek (sms-ek és e-mailek) helyesírás-nélküliségét kárhóztatja. Arra szólít fel, hogy „a harmadik évezred információs társadalmának készülődőben lévő nyelvi diktatúrája” (150) ellen vegyük fel a harcot, mert ez a tendencia végül a nyelvérzék romlásához vezet. FAZAKAS EMESE az igekötő-használat nyelvhelyességi kérdéseivel kapcsolatban int óvatosságra, s arra, hogy a „felesleges” igekötők hibáztatásakor „soha ne tévesszük szem elől sem a nyelvtörténet tanulságait, sem korunk nyelvi rendszerét” (166). A nyelvi játékok terjedelmes gyűjteményeként tarthatjuk számon FEKETE LÁSZLÓ összeállítását palindrom szavakból és szókapcsolatokból. A hangsúlyeltolódás jelenségét választotta tanulmánya tárgyául GÓSY MÁRIA, aki a hangsúly fogalmának körüljárása után csoportosítja a gyűjtött előfordulásokat (típusai ismerősek számunkra a Kazinczy-versenyek szövegmondásainak hibáztatott alakulataiból), és magyarázatot próbál találni e formák létrejöttére. HAADER LEA nyelvtörténeti bizonyítékokat vet latba a *bár ... de* típusú kötőszó-együttállások védelmében; HORVÁTH LÁSZLÓ pedig elírásokból és szótévesztésekből válogatott egy mulatságos cikkre való az ünnepeit és az olvasók szórakoztatására. HÖNYI EDE az ikes ragozásnak mint esztétikai-stilisztikai szerepű, a nyelvhasználatunk változatosságának mércéjét emelő eszköznek az alkalmazására buzdít.

LACZKÓ MÁRIA szerkezetkeveredéses nyelvbtlások minősítéseiből középiskolai tanulók normatadataira vonatkozó következtetéseket von le, és azt állapítja meg, hogy a helyességi ítéletek elsősorban szemantikai kritériumok alapján születnek. MÉSZÁROS ANDRÁS a 15. magánhangzónkkal fűszerezte a Grétsy László és Hernádi Sándor játékos feladataiból válogatott sorozatokat; míg Cs. NAGY LAJOS a Kárpát-medencében kisebbségben élő magyarság körében elvégzendő nyelvművelő feladatokat veszi számba. PETHÓ JÓZSEF a személyekből álló csoportok gyűjtőnévére vonatkozó névmások (*aki/amely*) helyes használatával kapcsolatban a szakirodalom áttekintése és egy diákok körében végzett felmérés alapján azt állapította meg, hogy e téren nagyok a véleménykülönbségek, ezért nagy szükség van a nyelvművelők és a magyartanárok felvilágosító munkájára. POSGAY ILDIKÓ a *kell menjek*-féle szerkezet elterjedéséről, megítélésének változásáról és tanításának szükségességéről szól; ROZGONYINÉ MOLNÁR EMMA pedig visszas nyelvhasználati jelenségeket mutat be, amelyek a törvényszerű fejlődés hordalékai. H. STEPHANIDES ÉVA a „felesleges és érthetetlen” (437) anglicizmusok és angol szavak, kifejezések használatát kárhoztatta. SZIKSZAINÉ NAGY IRMA a mondatszerkezet fellazulására hoz példákat tudományos igényű írásművekből „a vonatkozó jelzői mondatnak a vonatkozó időhatározói mellékmondatval való felcserélésére” (453). Felveti azonban, hogy a hibázott forma valójában „természetes jelentésváltozásnak nyit teret” (uo.). SZÜTS LÁSZLÓ a vetélkedők „játékos” nyelvművelő hatásáról, fontosságáról és saját tapasztalatairól ír; TIMÁR GYÖRGY „baráti vitájában az ünnepelttel” pedig a magyar nyelvnek a szemléleti változásától, a dekadenciától való óvása, féltése nyilatkozik meg. WACHA IMRE néhány kiejtési tévtanra és álszabályra hívja fel a figyelmet; míg ZAICZ GÁBOR régebbi és újabb nyelvhasználati „mizériákat” vesz sorra, nemegyszer nevetésre is fakasztva az olvasót a már-már képtelennek tűnő példákkal. ZIMÁNYI ÁRPÁD a magyar nyelvben angol hatásra megújuló latinizmusokat sorakoztat fel. — Ezzel még korántsem zárhatjuk le a nyelvművelő írások sorát, hiszen sok, a recenzens által más diszciplínához sorolt cikk is tartalmaz nyelvművelő vonatkozásokat. Ezeket a megfelelő helyen ismertetjük, s utalunk a nyelvművelési irányultságra.

Az i s k o l a i n y e l v h a s z n á l a t, n y e l v m ű v e l é s különféle területei is megjelentek a kötetben. Az iskolai nyelvművelés fontosságáról és lehetőségeiről ír ANTALNÉ SZABÓ ÁGNES. GRAF REZSŐ a hatékony anyanyelvi nevelés érdekében emel szót, s három területen sorol fel tennivalókat (a szaktanári szemlélet, a tananyag és a módszer terén) — középpontba állítva az ismeretközpontú szemléletről a nyelvhasználat-központúságra való áttérés szükségességét. GUTTMANN MIKLÓS az iskolai nyelvművelés kétnyelvű környezetben (a szlovéniai Muravidéken) meglévő problémáiról, lehetőségeiről és feladatairól szól tanulmányában. Cs. JÓNÁS ERZSÉBET filmcímfordítások vizsgálatát ajánlja az élő anyanyelvi működésnek a diákokkal való megtapasztaltatására a közép- és felsőfokú oktatásban, be is mutatva módszerét. SUHAJDA EDIT egy nemzetközi programnak, pontosabban abból a kérdésközpontú módszernek a tanárképzési tapasztalatait osztja meg az olvasókkal. SZENDE ALADÁR Grétsy László munkálkodásának két kiemelkedő pedagógiai haszonnal bíró területét emeli ki és méltatja: a nyelvi játékokat és az „Anyanyelvi őrzőjáték” című gyűjteményt. Ezeket a „népszerűen hasznos szakanyagokat iskolai használatra is” (444) ajánlaná. V. RAISZ RÓZSA általános iskolai órák hangfelvételeit elemezte főként a megnyilatkozások funkcióját tekintve át, azzal az elsődleges céllal, hogy a leszűrt tapasztalatok hasznosíthatók legyenek a tanárképzésben. RÓNÁKY EDIT az egészségügyi szakképzésbeli kommunikációoktatás szükségességéről, céljairól és módszereiről szóló írásával köszöntötte az ünnepeltet.

H e l y e s í r á s i k é r d é s e k e t taglal N. CSÁSZI ILDIKÓ, aki a földrajzi nevek helyesírásában felmerülő problémák „feltérképezésére” vállalkozott. DOBSONYI SÁNDOR a többszörös alárendelő szóösszetételek néhány sajátos — szabályozatlan helyesírású — típusát vizsgálta meg: a tulajdonnevet és mozaikszót tartalmazókat, szabályt is javasolva ezeknek a rendszerbe illeszkedő írásmódjára. ELEKFI LÁSZLÓ a jubiláns nevével fémjelzett tévéműsor címét „fejlesztve tovább” (Álljunk meg egy szóra! Vagy kettőre? Háromra?...) mutat be néhány, a mindennapi nyelvhasználatban (különösen az írott sajtóban) gyakorta gondot okozó esetet, amelyekben az egybe- és kü-

lönírás szabályait kell alkalmaznunk. ERDÉLYI ERZSÉBET a díj- és kitüntetéselnevezések körüli helyesírási és nyelvhelyességi bizonytalanságokra hívja fel a figyelmet elsősorban a rendeletekből vett példákkal. LACZKÓ KRISZTINA helyesírás és grammatika viszonyát vizsgálta meg mindkét nézőpontból: a helyesírás felől közelítve a grammatikához, majd fordított irányban. PÁSZTOR EMIL a magyar helyesírásban az esztétikus megoldásokra való törekvés bizonyítékai közül vonultat fel jó néhányat.

Több névtani témájú tanulmányt is olvashatunk a kötetben. A János név kiterjedt névcsaládját, különböző eredetű alakváltozatait és azok kialakulását mutatja be FERCSIK ERZSÉBET érdekes írása. A magyar keresztnévadás szabályozásának történetét tekintette át HAJDÚ MIHÁLY, aki a szabad névválasztási jog megadása mellett érvel, s emellett a névtanosok és nyelvművelők összefogását szorgalmazza a felvilágosító munkára. MÁRTON MÁTYÁS a tengerfenék-domborzati formák jellegzetes névtípusait és a magyar használatban felmerülő problémákat vette számba. JUHÁSZ DEZSŐ „Névtörténet, normatörténet, nyelvföldrajz” című esettanulmányában egy helység-név eredetvizsgálata kapcsán jut messzebbre vezető, általánosabb következtetésekre; míg PRISZTER SZANISZLÓ a Tisza mentéről származó népies növénynevekből válogatott egy csokorra valót. Érdekes tanulságokat vonhatunk le RAÁTZ JUDIT tanulmányából, aki egy számítógépes csevegő-csatornán használt azonosítónevek eredetét vizsgálta. — A névtan és nyelvművelés határterületén BOZSIK GABRIELLA a rendszerváltozás utáni intézményi névadás jellegzetességeit és típusait vizsgálja; FARKAS TAMÁS tanulmánya pedig a családnév-változtatási jelenségek és a nyelvművelés közötti lehetséges összefüggéseket tárja elénk. FODOR ISTVÁN budapesti cégek fantáziáncévei közül szemelgetett, kiemelve az ötleteseket s ugyanakkor rámutatva az olykor nevetséges vagy félrevezető megoldásokra is. Más módon képez átmenetet a két diszciplína között MIZSER LAJOS írása, melyben az „Anyanyelvünk játékai”-t „egészítette ki” sok érdekes névjáttékkal. ZELLIGER ERZSÉBET meggyeneveink kialakulásáról, történetéről és mai használatuk egynéhány visszásságáról szól.

A nyelvi változatok és változások, variabilitás és nyelvtörténet dinamizmusa áll a középpontban HEGEDŰS ATTILA tanulmányában, aki az *úgyhogy* és *aztán* kötőszók jelenkori változási tendenciáit vázolta fel. KISS GÁBOR a tőingadozás jelenségeköréből elsősorban a *sátor*- ~ *sátr*-váltakozásnak az utóbbi 200 évben megfigyelhető alakulásáról írt. N. LŐRINCZ JULIANNÁ a szóhasadás kérdésköréhez szólt hozzá a jelenség három típusát mutatva be igei példakon; míg a magánhangzó-illeszkedés néhány ingadozó változó esetét vizsgálta egy szombathelyi középiskolások körében végzett gyűjtés alapján D. MÁTAI MÁRIA. MOLNÁR ZOLTÁN MIKLÓS a mai magyar nyelvhasználatból sorakoztatott fel a magánhangzók minőségi jellemzőin alapuló alakváltozatokat. PUSZTAI FERENC ugyancsak a szóhasadás jellemzőit és típusait vizsgálva vont le fontos tanulságokat, tágabb összefüggésrendszerbe helyezve a jelenséget. TÓTH ETELKA a „Magyar helyesírási szótár” azon, törtősséget mutató alakjainak használatát vizsgálta kérdőíves módszerrel, amelyknél ingadozást mutat az egyes szám harmadik személyű birtokos személyjel vagy a birtoktöbbsétesítő jel. Kifejezetten nyelvtörténeti jellegű T. SOMOGYI MAGDA írása, amelyben a *-da/-de* képző viszontagságos történetét mutatja be, és TIMKÓ GYÖRGY érdekes tanulmánya, amely a *valcol* (*valcolás*) szó eredetét és értelmezési gondjait tárja elénk.

Szociolingvisztikai tárgyú GEREBEN FERENC cikke, amelyben a nemzeti identitástudat Kárpát-medencei magyar kisebbségek körében érvényesülő változatait, illetve a nyelvválasztási-nyelvhasználati szokásokat mutatja be. A JÁSZÓ ANNA tanulmányának bevezetőjéből megtudhatjuk, hogy a nyelvművelés vezéregyéniségeként számon tartott Grétsy tanár úr az ELTE TFK Magyar Nyelvtudományi Tanszékének vezetőjeként elsőként vezette be a főiskolai oktatásba a szociolingvisztikát. A szerző a nyelvművelés és a szociolingvisztika egymásra figyelésének fontosságát hangsúlyozza — történeti vonatkozásokkal is alátámasztva érvelését. KISS JENŐ a nyelvművelésnek a regionális nyelvhasználattal való kapcsolatáról szólt egy kérdőíves felmérés tapasztalatai alapján, s ezzel összefüggésben távolabbra mutató konklúziókat is levont.

A grammatika területéről emelt ki egy problémát BALOGH JUDIT: az értelmezői egyeztetés kapcsán veti fel az értelmező grammatikai szerepének kérdését; HANGAY ZOLTÁN pedig az igekötők nyelvi státusza körüli néhány probléma megoldására vállalkozott az ÉrtSz. anyagának feldolgozásával. KESZLER BORBÁLA a magyar termékeny képzők több szempontú vizsgálatát végezte el.

TOLCSVAI NAGY GÁBOR a metafora kognitív szemantikai magyarázata alapján közelítette meg az *öt óra magasságában* típusú kifejezéseket, és indokolta a szerkezet kiváltott nyelvhelyességi bizonytalanságot, ezzel a kategorizáció kognitív megközelítésének egy újabb alkalmazási területét tárva elénk.

L. ACZÉL PETRA tanulmányában a retorikának a grammatikával, a stilisztikával és a szövegtannal való kapcsolatáról ír.

Közismert, hogy az irodalom sem áll távol az ünnepelttől, így nem maradhatott ki a köszöntő kötetből. Arany János Világos utáni „receptjeiből” állított össze egy csokorra valót DRUZSIN FERENC; MADARÁSNÉ MAROSSY ÁGNES pedig Gulyás Pál költészetéből emelt ki a Károli-bibliára utaló elemeket. A MOLNÁR FERENC az ünnepeltnek „A mi nyelvünk” kötet létrehozásába fektetett munkája előtt tisztelegve három, az anyanyelvről szóló finn verset közölt, mintaképhez hasonlóan életrajzi jegyzetekkel. Radnóti Miklós két költeményének verstani elemzését nyújtotta NAGY L. JÁNOS, a költői kreativitást állítva középpontba. TATAY ÉVA a versmondásra való felkészülés-felkészítés folyamatát mutatja be szintén egy Radnóti-vers elemzésének, értelmezésének példáján. Cs. VARGA ISTVÁN Németh László nyelvi világáról: nyelvszemléletéről és nyelvművészetéről írt. Másképpen irodalom (a szó valódi értelmében) JÓKAI ANNA „Nyelvművészet, nyelv-bűvészet” című esszéje, amellyel a jubilánst köszönti.

A kötet végén Grétsy László legfontosabb munkáinak jegyzéke olvasható, különválasztva az önálló köteteket, a nagyobb ívű tanulmányokat és a vele készült interjúkat.

A könyv sokrétűsége szinte bármely nyelvtudomány-terület érdeklődői számára kínál olvasnivalót, méltó módon adózva az ünnepelt tudományos, ismeretterjesztő és emberi sokszínűsége előtt.

MARKÓ ALEXANDRA